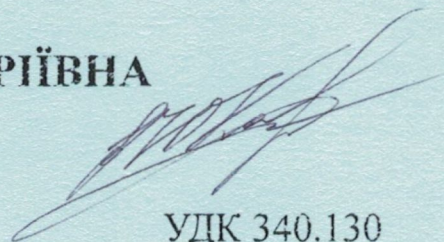

**ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА**

КАРМАЗІНА КАТЕРИНА ЮРІЇВНА

УДК 340.130

**МЕХАНІЗМ ВЗАЄМОДІЇ ДЖЕРЕЛ
КОНТИНЕНТАЛЬНОГО ТА ЗАГАЛЬНОГО
ПРАВА**

**Спеціальність 12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних та правових учень**

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Львів – 2011

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі конституційного права та правосуддя Одеського національного університету імені І. І. Мечникова Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор
ЛУЦЬ Людмила Андріївна,
Львівський національний університет
імені Івана Франка,
завідувач кафедри теорії та філософії права

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
член-кореспондент Національної академії
правових наук України
ЛЕМАК Василь Васильович,
Ужгородський національний університет,
завідувач кафедри теорії та історії держави і права

кандидат юридичних наук, доцент
КЕЛЬМАН Михайло Степанович,
Львівський державний університет внутрішніх справ,
професор кафедри теорії та історії держави і права

Захист відбудеться «14» липня 2011 р. о «14» годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.051.03 у Львівському національному університеті імені Івана Франка за адресою: 79000, м. Львів, вул. Січових Стрільців, 14 (зал засідань юридичного факультету, ауд. Г-409).

З дисертацією можна ознайомитись у Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка (79005, м. Львів, вул. Драгоманова, 5).

Автореферат розісланий « » червня 2011 року

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Семків В. О.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Процеси глобалізації суттєво впливають на розвиток сучасних правових систем світу в цілому, і на правову систему України, зокрема. Це сприяє не лише зближенню правових систем у межах відповідних типів, а й міжтиповій інтеграції. Особливо яскраво ці процеси відбуваються у системах європейського права, де у спільному правовому полі діють джерела національного та міжнародного права. Разом з тим, спостерігається зміна структури системи джерел права, способів досягнення узгодженості нормативно-правових приписів, засобів забезпечення цілісності правового регулювання в нових умовах, збалансованості у межах системи. Для досягнення такого стану національні правові системи намагаються створити та закріпити на законодавчому рівні механізм взаємодії джерел права. І відбувається все це за відсутності цілісної наукової теорії, яка б дозволила визначити основні параметри такого механізму з врахуванням трансформацій у сучасних системах джерел права, зокрема загального та континентального права. Важливим таким механізмом взаємодії є і для забезпечення ефективного функціонування системи джерел права України.

При цьому необхідно зазначити, що загальнотеоретичним питанням природи джерел права приділяється достатня увага як у зарубіжній, так і вітчизняній юридичній літературі, зокрема у працях С. Алексєєва, В. Баранова, Ж.-Л. Бержеля, С. Бошно, Т. Гурової, С. Зівса, Л. Корчєвної, В. Лазарева, Л. Луць, М. Марченка, Н. Пархоменко, С. Полєніної, О. Скакун, Ю. Тихомирова та ін. Питанням функціонування та розвитку джерел міжнародного права присвячені праці В. Буткевича, С. Бахіна, С. Кашкіна, В. Муравйова, І. Лукашука, Л. Ентіна, В. Опришка, Б. Топорніна та ін. Проблеми розвитку джерел континентального права висвітлені у працях В. Бойцової, Р. Давіда, Х. Кьотца, Р. Леже, М. Марченка, К. Осаке, А. Саїдова та ін., а загального – у працях: Т. Апарової, Дж. Белла, С. Боботова, І. Богдановської, О. Зайчука, Р. Кросса, Б. Малишева, М. Марченка, К. Петрової, О. Романова та ін.

Деякі теоретичні питання формування механізмів взаємодії джерел європейського міжнародного та національного права, у контексті функціонування міждержавного типу правової системи, висвітлювалися у монографії Л. Луць «Європейські міждержавні правові системи та проблеми інтеграції з ними правової системи України (теоретичні аспекти)».

Проте малодослідженими у вітчизняній загальній теорії права залишаються проблеми формування та функціонування механізмів взаємодії сучасних джерел загального та континентального права, зокрема під кутом зору глобалізаційних процесів.

Все це визначає актуальність теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконувалося на кафедрі конституційного права та правосуддя Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

у межах Державної цільової комплексної програми «Утвердження загальнолюдських цінностей в процесі становлення в Україні демократичної, правової держави» (державний реєстраційний номер 0104U004620).

Мета й завдання дослідження. Метою дослідження є виявлення основних параметрів та особливостей механізму взаємодії джерел загального та континентального права, зокрема і в Україні.

Досягнення поставленої мети вимагало вирішення таких основних завдань:

- уточнити поняття «механізм взаємодії джерел права» та виявити основні його параметри;
- визначити основні типи взаємодії та способи встановлення і підтримання зв'язків у системі джерел права;
- встановити умови збереження зв'язків та їх розірвання;
- розвинути положення про особливості джерел міжнародного, континентального, загального права, джерел права України;
- виявити особливості механізму взаємодії джерел континентального та міжнародного права;
- виявити особливості механізму взаємодії джерел загального та міжнародного права;
- встановити сучасний стан та проблеми формування механізму взаємодії джерел права в Україні;
- сформулювати пропозиції щодо створення механізму взаємодії джерел права в Україні та фіксації відповідних положень у національному законодавстві.

Об'єктом дисертаційного дослідження є сучасні джерела міжнародного, загального та континентального права.

Предметом дисертаційного дослідження є механізм взаємодії сучасних джерел континентального та загального права.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертаційного дослідження є філософські, загальнонаукові підходи та методи, а також спеціально-юридичні методи.

Для досягнення мети дисертаційного дослідження використовувався діалектичний підхід, який дозволив аналізувати джерела міжнародного, загального та континентального права як явища, що розвиваються. Типологічний підхід дозволив виокремити системи джерел міжнародного, загального, континентального права, ідентифікувати системи джерел права України із континентальною системою джерел права. Системний підхід дозволив проаналізувати відповідні системи джерел загального, континентального, міжнародного права як цілісні явища, а за допомогою структурно-функційного – виявити відповідні зв'язки у межах таких систем.

Формально-логічні методи дозволили виявити основні ознаки джерел права, сформулювати визначення поняття «механізм взаємодії джерел права».

Серед спеціально-юридичних методів використовувався герменевтико-правовий метод, який застосовувався для тлумачення міжнародних договорів та інших міжнародних правових актів, конституцій та інших національних

джерел загального та континентального права, а також порівняльно-правовий, який дозволив виявити подібні чи відмінні ознаки у відповідних системах джерел права та з'ясувати характер взаємодії джерел права з врахуванням цих ознак. Основне місце серед спеціально-юридичних методів займав метод загальної теорії права, який дозволив виявити особливості джерел загального, континентального, міжнародного права, встановити природу та основні параметри механізму взаємодії джерел права, виявити особливості механізмів взаємодії джерел загального та континентального права.

Наукова новизна одержаних результатів дисертаційного дослідження зумовлена тим, що у вітчизняному загальнотеоретичному правознавстві воно є одним із перших монографічних досліджень основних параметрів та особливостей механізмів взаємодії джерел загального та континентального права, зокрема і в Україні.

Наукова новизна дослідження конкретизується у таких положеннях:

уперше:

- визначені основні типи взаємодії (галузевий; однорівневий та багаторівневий; субординаційний та координаційний; нормативно-актний, договірний, прецедентний; прямиий та опосередкований); основні способи встановлення зв'язків (правотворчість) та їх підтримання (систематизація);
  - встановлено, що умовами збереження зв'язків у системі джерел права є якісна правотворча, правозастосовча та правотлумачна діяльність, а умовами розірвання – їх деформації;
  - виявлено, що механізм взаємодії сучасних джерел національного континентального права зафіксований на конституційному рівні і діє на підставі принципу ієрархічності, а механізм їх взаємодії із джерелами міжнародного права конституційно закріплений не в повній мірі та потребує вдосконалення;
  - виявлено, що механізм взаємодії сучасних джерел національного загального права зафіксований на конституційному рівні та діє як на засадах прецедентного права, так і на підставі принципу ієрархічності, а механізм їх взаємодії із джерелами міжнародного права чітко не визначений та потребує конституційно-правового закріплення;
  - виявлено, що в Україні відсутній чітко сформований механізм взаємодії джерел національного права між собою та із джерелами міжнародного права;
  - сформовані пропозиції щодо створення механізму взаємодії джерел права в Україні та щодо фіксації основних його параметрів у Конституції України та Законі України «Про систему джерел права України».
- удосконалено:*
- визначення поняття механізму взаємодії джерел права як способу цілеспрямованого забезпечення узгодженості нормативно-правових приписів у межах системи з метою ефективної регламентації суспільних відносин;
  - положення про те, що механізм взаємодії джерел права має включати: принципи взаємодії; сфери та межі правового регулювання; правові засоби; суб'єктів її забезпечення; колізійний механізм;

набули подальшого розвитку:

– положення про особливості джерел міжнародного права: створюються державами, міждержавними організаціями та їх інституціями; нормативні приписи формуються шляхом узгодження їх інтересів; визнання міжнародного договору основним джерелом права; визнання джерел інституційного права; спеціальний порядок забезпечення; розширення сфери міжнародно-правового регулювання;

– положення про особливості джерел континентального права: їх поділ на первинні та вторинні; ієрархічність нормативно-правових актів; верховенство закону; фіксація первинних джерел на конституційному рівні; наявність значної кількості кодексів;

– положення про особливості джерел загального права: визнання основою їх системи судових прецедентів; наявність значної кількості законів та консолідованих актів; зміна характеру джерел прецедентного права;

– положення про ідентифікованість джерел українського права із джерелами континентального права, що проявляється: в ієрархічності нормативно-правових актів; у визнанні за конституцією найвищої юридичної сили; в наявності значної кількості кодифікованих актів; у збільшенні кількості законів, підзаконних актів, міжнародних договорів.

Практичне значення одержаних результатів. Положення, висновки та пропозиції дисертаційного дослідження можуть використовуватися у науково-дослідній роботі для подальшого розвитку теорії джерел права, особливостей формування та функціонування системи джерел права України; для подальшого розвитку науки загальної теорії права; для підготовки підручників та посібників, методичних матеріалів; у навчальному процесі при викладанні дисциплін «Загальна теорія права», «Порівняльне правознавство», «Система джерел європейського права».

Дисертаційні положення, висновки та пропозиції можуть використовуватися у національній правотворчості та юридичній практиці в цілому.

Автор впроваджує результати дослідження при проведенні занять на економіко-правовому факультеті Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Основні положення та висновки дисертації обговорювалися на наукових семінарах та засіданнях кафедри конституційного права та правосуддя, кафедри загальноправових дисциплін та міжнародного права Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, а також на наукових та науково-практичних конференціях та семінарах: «Порівняльне правознавство: сучасний стан та перспективи розвитку» : II Міжнародний науковий семінар (м. Сімферополь – с. Алушта, 25-29 квітня 2007 р.); «Право та економіка: генезис, сучасний стан та перспективи розвитку» : Міжнародна науково-практична конференція (м. Одеса, 30 травня 2008 р.); «63-я научная конференция профессорско-преподавательского состава, аспирантов и соискателей экономико-правового факультета Одесского

національного університета ім. І.І. Мечникова» (м. Одеса, 17-20 ноября 2008 г.); «Конституційно-правове регулювання суспільних відносин: минуле, сучасне, майбутнє» : наукова конференція (м. Одеса, 27 березня 2009 р.).

Публікації. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження відображені у 10 публікаціях (6 з яких опубліковані у фахових наукових виданнях, затверджених ВАК України, та 4 – у збірниках доповідей наукових та науково-практичних конференцій).

Структура дисертації. Дисертаційне дослідження складається зі вступу, п'яти розділів, які об'єднують 12 підрозділів, висновків та списку використаних джерел, який налічує 275 найменування. Обсяг основного тексту складає 178 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У *Вступі* обґрунтовано актуальність теми, вказано на зв'язок роботи з науковими планами, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет та охарактеризовано методологію дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, надано відомості про їх апробацію та опублікування.

Перший розділ «Методологічні основи дослідження механізму взаємодії джерел права» складається з двох підрозділів.

У *підрозділі 1.1. «Стан наукової розробки досліджуваної проблеми у вітчизняній та зарубіжній літературі»* здійснюється аналіз наукових джерел за темою дисертації та зазначається, що питанням взаємодії джерел загального та континентального права у вітчизняній та зарубіжній літературі приділялося недостатньо уваги. Водночас, у правових дослідженнях достатньо уваги приділяється загальнотеоретичним питанням співвідношення понять «джерела права» та «форма права»; юридичної природи джерел права; характеристикі окремих джерел права.

При цьому звертається увага на те, що у юридичній літературі відсутні спеціальні дослідження, присвячені питанням забезпечення узгодженого функціонування правових приписів у сучасних системах джерел загального та континентального права, з врахуванням особливостей їх розвитку під впливом глобалізаційних процесів.

У *підрозділі 1.2. «Методологія дисертаційного дослідження»* висвітлюються методологічні засади дослідження механізму взаємодії джерел сучасного континентального та загального права, характеризуються основні його методи, обґрунтовується їх доцільність у цьому дослідженні.

У дисертації зазначається, що типологічний та системний підходи дозволили виокремити системи джерел міжнародного, загального та континентального права та розглядати їх як цілісні явища, у межах яких і формується механізм правової взаємодії. Застосування спеціально-юридичних методів, зокрема, герменевтико-правового, який дозволив здійснити тлумачення

міжнародних договорів, конституцій, законів та порівняльно-правового, який дозволив виявити подібні та відмінні ознаки, сприяло створенню умов для загальнотеоретичного аналізу. Метод загальної теорії права займав провідне місце у методології дисертаційного дослідження і дозволив виявити загальні закономірності та особливості функціонування та розвитку системи джерел континентального та загального права, особливості механізмів їх взаємодії, зокрема і в Україні.

Другий розділ «Теоретичні основи дослідження механізму взаємодії джерел права» містить два підрозділи.

У підрозділі 2.1. *«Механізм взаємодії джерел права: теоретичні аспекти»* формується визначення поняття «механізм взаємодії джерел права», уточнюються основні його параметри: принципи взаємодії, сфери правового регулювання та їх межі; питома вага правових засобів; суб'єкти, що забезпечують взаємодію; колізійний механізм.

Визначені основні типи взаємодії за предметом регулювання, за юридичною силою, за природою джерел права, за характером взаємодії та способом встановлення і підтримання зв'язків.

У роботі встановлено умови збереження зв'язків у системі (наявність чіткої процедури правотворчості, правильне обрання зовнішньої форми виразу нормативно-правових приписів; нормативне закріплення механізмів реалізації нормативно-правових приписів) та умови розірвання зв'язків (деформація правотворчості; неправильне застосування нормативно-правових приписів тощо).

Зроблено висновок, що нормативне закріплення моделей правової взаємодії дозволяє використовувати типові способи забезпечення узгодженого функціонування нормативно-правових приписів у межах систем джерел права.

У підрозділі 2.2. *«Особливості джерел сучасного міжнародного права»* дається характеристика основних сучасних джерел міжнародного права; виявляються їх особливості з метою з'ясування об'єктивних умов забезпечення правової їх взаємодії з джерелами континентального та загального права у сучасних реаліях. Звертається увага на такі тенденції правового розвитку: у межах національного правового поля зростає питома вага міжнародних договорів; розширюються сфери міжнародного правового регулювання; внутрішньодержавне правове регулювання уподібнюється під впливом міжнародних правових стандартів. Все це викликає потребу у формуванні механізму взаємодії джерел міжнародного та національного права, для ефективності якого важливим є з'ясування природи джерел міжнародного та національного права, виявлення особливостей їх функціонування у сучасних умовах; забезпечення їх узгодженості у системі джерел права. Констатується, що у сучасних умовах коло джерел міжнародного права розширюється і за рахунок інституційних нормативно-правових актів міжнародних організацій.

Третій розділ «Механізм взаємодії джерел континентального права» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 3.1. *«Особливості джерел континентального права»* зазначається, що під впливом глобалізаційних процесів система джерел континентального права стає більш урізноманітною і потребує такого механізму взаємодії джерел права, який би забезпечував її збалансованість за нових умов.

Для сучасного континентального права є характерним поділ джерел права на первинні та вторинні; фіксація у законодавстві положень про первинні джерела права, ієрархія нормативно-правових актів, в якій найвище місце займає Конституція, збільшення питомої ваги міжнародних договорів; витребуваність прецедентних рішень вищих судових органів.

Підрозділ 3.2. *«Механізм взаємодії джерел національного права»* присвячений питанням формування та функціонування механізму взаємодії джерел континентального права у національних правових системах цього типу. Встановлено, що основою такого механізму взаємодії є принцип ієрархічності: конституція, закони, підзаконні акти; на конституційному рівні визначаються суб'єкти, що забезпечують взаємодію, встановлюються основні принципи взаємодії, правові засоби, сфери та межі правового регулювання. Часто на законодавчому рівні закріплюються і положення про колізійний механізм. У роботі зазначається, що, на жаль, лише декілька конституцій містять чіткі положення про систему джерел права, відсутні положення про умови збереження зв'язків у системі джерел права та засоби попередження та подолання розірвання зв'язків.

У підрозділі 3.3. *«Механізм взаємодії джерел міжнародного та національного права»* зазначається, що нагальною потребою нашого часу є формування механізму взаємодії джерел міжнародного та національного права. Робиться висновок про необхідність визначення місця джерел міжнародного права у національному правовому полі, фіксації у національному законодавстві основних принципів взаємодії джерел міжнародного та національного права; положень про типологізацію зв'язків, про умови їх збереження та засоби попередження їх розірвання.

Четвертий розділ «Механізм взаємодії джерел загального права» містить три підрозділи.

У підрозділі 4.1. *«Особливості джерел загального права»* аналізуються джерела загального права: конституційні закони, делеговане законодавство, судові прецеденти, міжнародні договори англійського права; Конституція США та конституції штатів, федеральне законодавство та законодавство штатів, федеральні прецеденти та прецеденти штатів; міжнародні договори, адміністративні підзаконні акти американського права. Особливостями функціонування системи джерел загального права є збільшення кількості законів та міжнародних договорів; звуження сфер прецедентного регулювання; зміна характеру прецедентного права; використання значної кількості консолідованих актів; розширення сфер законодавчого регулювання.

Підрозділ 4.2. *«Механізм взаємодії джерел національного права»* присвячений питанням формування та функціонування механізму взаємодії джерел

загального права у національних правових системах цього типу. Встановлено, що основою такого механізму взаємодії є вихідні засади прецедентного права. Разом з тим, все більш витребуваним для забезпечення взаємодії джерел національного права стає принцип ієрархічності. Все це свідчить про необхідність доповнення конституційних положень у частині типологізації норм загального права та права справедливості; визначення координаційних та субординаційних зв'язків у системі джерел загального права.

У підрозділі 4.3. «Механізм взаємодії джерел міжнародного та національного права» зазначається, що чіткий механізм взаємодії джерел міжнародного та національного права у правових системах загального типу відсутній (за виключенням визначення співвідношення міжнародного та національного права). Це свідчить про необхідність не лише визначення місця джерел міжнародного права у національному правовому полі, а й нормативної фіксації основних принципів взаємодії, галузевої типологізації, колізійного механізму, способів встановлення та підтримання зв'язків; про необхідність визначення місця правотворчих та правотлумачних прецедентів у правових системах цього типу; способів забезпечення сталості зв'язків у системі, що забезпечить цілісність системи джерел права, що сприятиме ефективному правовому регулюванню суспільних відносин у нових умовах.

П'ятий розділ «Проблеми формування механізму взаємодії джерел права в Україні» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 5.1. «Особливості джерел українського права» зроблено аналіз джерел українського права, здійснюється їх ідентифікація із системою джерел континентального права за такими ознаками: закріплення на конституційному рівні принципу ієрархії нормативно-правових актів та положень про місце міжнародних договорів України у системі джерел права; визначення верховенства закону у системі нормативно-правових актів та верховенства конституції у системі законів; наявність значної кількості кодифікованих актів. До основних особливостей сучасної системи джерел права відносять збереження принципу ієрархічності нормативно-правових актів; визначення верховенства конституції та законів; зростання питомої ваги міжнародних договорів, наявність значної кількості законів, великої кількості підзаконних актів, що веде до інфляції законодавчих приписів; відсутність чітких нормативних положень щодо застосування правових звичаїв. Все це свідчить про те, що система джерел права України формується під впливом зовнішніх факторів, зокрема міжнародних правових стандартів, а її структура є доволі рухливою та нестабільною і потребує сталого механізму взаємодії джерел українського права, з врахуванням особливостей джерел міжнародного права, що діють у національному правовому полі.

Підрозділ 5.2. «Механізм взаємодії джерел права в Україні» присвячено аналізу сучасного стану взаємодії джерел українського права та проблемам формування механізму взаємодії джерел українського та міжнародного права. У роботі зазначається, що взаємодія джерел національного права здійснюється як

і в інших системах континентального права на підставі принципу ієрархічності; на конституційному рівні визначаються принципи взаємодії нормативно-правових актів, сфери регулювання; правові засоби та суб'єкти, що забезпечують взаємодію, інколи колізійний механізм, але не фіксуються положення про взаємодію з іншими джерелами національного права, а також з джерелами міжнародного права (за виключенням визначення місця міжнародних договорів у системі). На нормативному рівні не зафіксовані умови збереження зв'язків у системі та способи попередження та подолання розірвання зв'язків.

У роботі зроблені пропозиції щодо необхідності закріплення на законодавчому рівні положень про систему джерел права України, про місце в ній відповідних джерел права, про основні типи зв'язків, про сфери міжнародного та національного регулювання і найбільш доцільне використання в них відповідних джерел права; про основні параметри механізму взаємодії джерел права в Україні; про основні умови збереження зв'язків у системі; про основні засоби попередження та подолання розірвання зв'язків.

ВИСНОВКИ

У дисертації розв'язано нове наукове завдання, що полягає у виявленні основних параметрів та особливостей механізму взаємодії джерел континентального та загального права, який забезпечує узгоджене функціонування нормативно-правових приписів у межах відповідної системи джерел права.

Отримані у процесі дослідження результати дозволяють зробити наступні висновки:

1. Механізм взаємодії джерел права – це спосіб цілеспрямованого забезпечення узгодженості нормативно-правових приписів у межах системи з метою ефективної регламентації суспільних відносин.

2. Основні параметри механізму взаємодії джерел права мають включати: 1) принципи взаємодії; 2) чітко визначені та зафіксовані нормативні сфери правового регулювання та їх межі; 3) питому вагу правових засобів; 4) суб'єктів, що забезпечують взаємодію; 5) колізійний механізм.

3. Основними типами взаємодії у системі джерел права є: за предметом регулювання (цивільно-правовий, конституційно-правовий та ін.); за складом (однорівневий, багаторівневий); за юридичною силою (субординаційний, координаційний); за природою джерел права (нормативно-актний, договірний, прецедентний); за характером взаємодії (прямий, опосередкований). Основним способом встановлення зв'язків є правотворчість (створення та впровадження нормативно-правових приписів), а способом їх підтримання є систематизація нормативно-правових приписів, яка забезпечує чітку структурування системи джерел права.

4. Умовами збереження зв'язків у системі джерел права є: наявність чіткої правотворчої процедури; правильне обрання зовнішньої форми об'єктивації

нормативно-правових приписів; нормативне закріплення механізмів реалізації нормативно-правових приписів; уподібнене розуміння змісту принципів чи норм права. Умовами розірвання зв'язків є: недосконалість правотворчої діяльності; деформації правотворчості; відсутність досконалої правотворчої техніки; неправильний вибір чи використання зовнішньої форми (джерела) права; колізії, конкуренції, прогалини, неправильне застосування нормативно-правових приписів; відмінності у підходах до розуміння принципів чи норм права.

5. Особливості сучасних джерел міжнародного права полягають: в його утворенні та забезпеченні спеціальними уповноваженими суб'єктами (державами, міждержавними організаціями чи їх інституціями, міжнародними судами); у формуванні нормативно-правових приписів в особливому порядку (шляхом узгодження інтересів суб'єктів міжнародного права); у відмінному від національного права порядку забезпечення норм міжнародного права (попередження держави-учасниці чи припинення її членства та ін.); у використанні в значній мірі диспозитивного методу правового регулювання; у визнанні основними джерелами міжнародного права установчих договорів міжнародних організацій; у визнанні джерелами права інституційних нормативно-правових актів; в розширенні сфери регулювання джерел міжнародного права.

6. Особливості сучасних джерел континентального права проявляються: у їх поділі на первинні (нормативно-правовий акт, нормативно-правовий договір, загальні принципи права) та вторинні (правовий звичай, судова практика, правова доктрина); у фіксації у національному законодавстві переважно первинних джерел права; в ієрархичності у системі нормативно-правових актів: конституції, законів, підзаконних актів; у провідній ролі закону та найвищому місці в ієрархії джерел права конституції; у наявності значної кількості кодексів; у збільшенні питомої ваги міжнародних договорів; у значній витребуваності прецедентних рішень вищих судів; в уподібненні нормативно-правових приписів під впливом міжнародних стандартів.

7. Механізм взаємодії сучасних джерел національного континентального права: діє на підставі принципу ієрархичності: конституція, закони, підзаконні акти; на конституційному рівні визначаються принципи взаємодії, сфери та межі регулювання, правові засоби, суб'єкти, що забезпечують взаємодію, частково і колізійний механізм. У той же час, відсутній чіткий механізм взаємодії джерел міжнародного та національного права, формування якого є потребою нашого часу.

У зв'язку з цим видається необхідною фіксація у конституціях континентального права положень: про системи джерел права (з врахуванням джерел міжнародного права, які діють у національному правовому полі); про основні принципи, які забезпечать взаємодію джерел міжнародного та національного права (справедливості, верховенства права, захист прав і свобод людини, взаємодоповненості міжнародного права національним); про галузеву та публічно- і приватно-правову типологізацію; про основні субординаційні та

координаційні зв'язки між нормативно-правовими приписами; про найбільш доцільне використання відповідних джерел права у конкретних сферах правового регулювання; про форми узгодження нормативно-правових приписів (гармонізація, уніфікація); про колізійний механізм, що враховує потенційні колізії та способи їх подолання; про способи встановлення та підтримання зв'язків.

У спеціальних законах (про систему джерел права) необхідно чітко зафіксувати положення: про правотворчі повноваження відповідних суб'єктів та про правотворчі процедури, а також про найбільш витребувані способи систематизації нормативно-правових приписів, про умови збереження зв'язків у системі джерел права та засоби попередження чи подолання розірваних зв'язків.

8. Особливостями сучасних джерел загального права є: визнання їх основою судових прецедентів; наявність значної кількості законів та консолідованих актів; зміна характеру джерел прецедентного права; мінімізація використання правового звичаю та доктрини; зростання питомої ваги міжнародних договорів; розширення сфери законодавчого регулювання та звуження сфери прецедентного регулювання; підвищення витребуваності прецедентів у конкретизації та тлумаченні нормативно-правових приписів; уподібнення нормативно-правових приписів під впливом міжнародних стандартів; урізноманітнення системи джерел права.

9. Механізм взаємодії сучасних джерел національного загального права хоч і продовжує діяти на основі вихідних засад прецедентного права, проте все більш витребуваним стає принцип ієрархичності нормативно-правових актів. Водночас, відсутній чіткий механізм взаємодії джерел міжнародного та національного права. Все це підтверджує необхідність вдосконалення механізму взаємодії джерел національного загального права та створення механізму взаємодії джерел національного загального та міжнародного права. Також витребуваною є фіксація у конституціях чи конституційних законах основних його положень: про систему джерел права (зі встановленням місця джерел міжнародного права, що діють у спільному правовому полі), про принцип співвідношення і взаємодію джерел міжнародного та національного права (зокрема, верховенства права, захисту прав людини); про розмежування сфер міжнародного та національного регулювання; про галузеву та інституційну типологізацію; про типологізацію норм загального права та права справедливості; про координаційні зв'язки (зокрема, міжнародні договори – закони) та субординаційні зв'язки (конституції, конституційні закони, звичайні закони, а також в частині ієрархії прецедентів); про форми узгодження нормативно-правових приписів (особливо у контексті нормативно-правової уніфікації); про колізійний механізм; про основні потенційні колізії та способи їх подолання; про способи встановлення та підтримання зв'язків.

У спеціальних законах (про систему джерел права) загального права необхідно зафіксувати положення: про правотворчі повноваження суб'єктів, що створюють нормативно-правові приписи (у тому числі і вищих судових

органів); про правотворчу процедуру; про консолідацію та облік нормативно-правових приписів, а в необхідних випадках і про кодифікацію як способи забезпечення сталості зв'язків у системі; про визначення місця правотлумачних та правозастосовчих прецедентів; про місце делегованого законодавства та адміністративних підзаконних актів у системі джерел права; про принципи права, створені вищими судами, які спрямовані на забезпечення адаптації джерел права; про уподібненість та цілісність правового регулювання у нових умовах.

10. Особливості системи джерел українського права, яка ідентифікується із системою джерел континентального права, полягають: у закріпленні на конституційному рівні принципу ієрархії нормативно-правових актів (конституція, закони, підзаконні акти) та положень про місце міжнародних договорів України у цій системі; у визнанні за Конституцією України найвищого місця в ієрархії її джерел права; у визнанні верховенства закону у системі нормативно-правових актів; у наявності значної кількості кодифікованих актів; у збільшенні питомої ваги міжнародних договорів; у наявності значної кількості законів та великої кількості підзаконних актів, а також у відсутності нормативних положень щодо застосування правових звичаїв в Україні.

11. Механізм взаємодії сучасних джерел українського права: діє на основі принципу ієрархічності: конституція – закони – підзаконні акти; на конституційному рівні визначаються принципи взаємодії конституції, законів та підзаконних актів, сфери регулювання, правові засоби та суб'єкти, що забезпечують взаємодію, інколи колізійний механізм, але не фіксується взаємодія з різними джерелами національного права; відсутні нормативні положення про основні способи встановлення та підтримання зв'язків у межах системи джерел права; відсутнє законодавчо закріплене поняття «система джерел права України»; не зафіксоване положення про умови збереження зв'язків між джерелами права та не визначені способи попередження та подолання розірвання цих зв'язків; відсутні спеціальні закони, які б фіксували основні положення щодо способів забезпечення зв'язків у системі джерел права України.

12. Сформовані пропозиції щодо створення механізму взаємодії джерел права в Україні та фіксації цих положень у Конституції України, законі України «Про систему джерел права України».

Так, у Конституції України необхідно закріпити положення: про коло джерел права України (з врахуванням місця джерел міжнародного права, що діють у національному правовому полі); про основні принципи взаємодії джерел національного, а також міжнародного та національного права (ідентичні для континентального); про основні типи зв'язків у системі джерел права України; про сфери міжнародного та національного регулювання та про найбільш доцільне використання відповідних джерел права у цих сферах; про форми узгодження нормативно-правових приписів та про колізійний механізм; про основні способи встановлення та підтримання зв'язків.

У Законі України «Про систему джерел права України» необхідно: визначити поняття «система джерел права»; розмежувати поняття «система джерел права», «система нормативно-правових актів», «система законодавства»; визначити повноваження правотворчих суб'єктів; встановити правотворчі процедури для кожного виду правотворчості; визначити технології правотворчості та основні способи систематизації нормативно-правових приписів (обліку нормативно-правових приписів, кодифікації, інкорпорації); визначити основні умови збереження зв'язків у системі джерел права України (чіткість процедури, відповідність об'єктивації зовнішніх форм права, механізм реалізації нормативно-правових приписів, чіткість системи інтерпретаційних актів та технологій правотлумачення); встановити основні умови розірвання зв'язків у системі (деформації правотворчості, неправильний вибір зовнішньої форми об'єктивації, конкуренції, колізії, неправильне застосування норми права) та встановити основні засоби їх попередження та подолання.

Така модель взаємодії та закріплення її на законодавчому рівні дозволяє забезпечити узгоджене функціонування нормативно-правових приписів у сучасній системі джерел права України, ефективно правове регулювання суспільних відносин в Україні.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Кармазіна К. Механізм взаємодії джерел континентального права / Катерина Кармазіна // Право України. – 2008. – № 10. – С. 92-97.
2. Кармазіна К. Ю. Механізм взаємодії джерел права: теоретичні аспекти / К. Ю. Кармазіна // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2008. – Серія ПРАВО. – Вип. 9. – С. 21-23.
3. Кармазіна К. Ю. Закон «Про систему джерел права України»: актуальність та перспективи / К. Ю. Кармазіна // Вісник Одеського національного університету. – 2008. – Т. 13 – Вип. 9. (Правознавство). – С. 101-106.
4. Кармазіна К. Ю. Проблеми становлення прецеденту в Україні / К. Ю. Кармазіна // Порівняльно-правові дослідження: українсько-грецький міжнародний науковий юридичний журнал. – 2007. – № 1-2. – С. 179-180.
5. Кармазіна К. Правові стилі (до історії питання) / Катерина Кармазіна // Право України. – 2005. – № 10. – С. 125-127.
6. Кармазіна К. Ю. Західна традиція права: витоки, еволюція, перспектива / К. Ю. Кармазіна // Держава і право : зб. наук.праць. – К., 2005. – Вип. 29. – С. 40-44. (Юридичні і політичні науки).
7. Кармазіна К. Ю. Аналіз Закону України «Про нормативно-правові акти» / К. Ю. Кармазіна // Матеріали 63-й науч. конф. профессорско-препод. состава, аспирантов и соискателей экономико-правового факультета ОНУ им. И.И. Мечникова, (Одесса, 17-20 ноября 2008 г.). – Одесса, 2008. – С. 42-44.

8. Кармазіна К. Ю. Зовнішні форми (джерела) права : теоретичні аспекти / К.Ю. Кармазіна // Міжнар. наук.-практ. конф. : «Право та економіка : генезис, сучасний стан та перспективи розвитку». (Одеса, 30 травня 2008 р.). – Одеса, 2008. – С. 148-152.

9. Кармазіна К. Ю. Пропозиції до формування механізму взаємодії джерел права України / К.Ю. Кармазіна // Матеріали наук. конф.: «Конституційно-правове регулювання суспільних відносин : минуле, сучасне, майбутнє». (Одеса, 27 березня 2009 р.). – Одеса, 2009. – С. 77-81.

10. Кармазіна К. Механізм взаємодії джерел загального права / Катерина Кармазіна // Підприємництво, господарство і право. – 2008 (154). – № 10. – С. 69-71.

АНОТАЦІЯ

Кармазіна К. Ю. Механізм взаємодії джерел континентального та загального права. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. – Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів, 2011.

Дисертацію присвячено загальнотеоретичному аналізу проблем формування та функціонування механізму взаємодії джерел континентального та загального права. У роботі виявляються особливості джерел міжнародного, національного континентального та загального права; визначаються основні параметри механізму взаємодії джерел права; особливості механізму взаємодії джерел національного континентального права; міжнародного та національного континентального права; механізму взаємодії джерел національного загального права, міжнародного та національного загального права; механізму взаємодії джерел права в Україні. Висловлюються пропозиції щодо необхідності закріплення у національному законодавстві поняття «система джерел права», основних параметрів механізму взаємодії джерел права в Україні, основних способів збереження зв'язків у межах національної системи джерел права та засобів попередження їх розірвання.

Ключові слова: джерела континентального права; джерела загального права; джерела права України; механізм взаємодії джерел права.

АННОТАЦИЯ

Кармазина Е. Ю. Механизм взаимодействия источников континентального и общего права. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 – теория и история государства и права; история

политических и правовых учений. – Львовский национальный университет имени Ивана Франко. – Львов, 2011.

Диссертация посвящена общетеоретическому анализу проблем формирования и функционирования механизма взаимодействия источников континентального и общего права. В работе выявляются особенности источников международного, национального континентального и общего права, уточняются основные параметры механизма взаимодействия источников права, устанавливаются основные типы взаимодействия в системе источников права по предмету регулирования, юридической силе, природе источников права, характеру взаимодействия. Аргументируется, что основным способом установления связей является правотворчество, а поддержания их стабильности – систематизация нормативно-правовых предписаний. Среди условий сохранения связей в системе выделяются следующие: четкость правотворческой процедуры, правильный выбор формы объективации, нормативная фиксация механизмов реализации нормативно-правовых предписаний, а среди условий их расторжения – деформации правотворчества, коллизии, ошибки правоприменения.

В основе механизма взаимодействия современных источников национального континентального права лежит принцип иерархичности нормативно-правовых актов. На конституционном уровне фиксируются принципы их взаимодействия, сферы регулирования, правовые средства, субъекты взаимодействия и коллизионный механизм. Механизм взаимодействия источников международного и национального континентального права, как правило, отображается лишь в положениях о соотношении источников международного и национального права и фиксации на конституционном уровне. Механизм взаимодействия источников национального общего права действует на основании фундаментальных начал прецедентного права, хотя все более востребованным становится принцип иерархичности. Другие параметры механизма взаимодействия источников национального общего права нормативно почти не закреплены, также как и параметры механизма взаимодействия источников международного и национального общего права.

В Украине механизм взаимодействия источников национального общего права действует на основании принципа иерархичности; положения о механизме взаимодействия источников международного и национального права закреплены только в контексте включения международных договоров в национальную систему законодательства.

В работе сформулированы предложения о необходимости закреплении в национальном законодательстве понятия «система источников права», основных параметров механизма взаимодействия источников права в Украине, основных способов сохранения связей в национальной системе источников права и средств предупреждения их расторжения.

Ключевые слова: источники континентального права; источники общего права; источники права Украины; механизм взаимодействия источников права.

SUMMARY

Karmazina K. Y. Mechanism of Continental and Common Law Legal Sources Co-operation. – Manuscript.

Thesis for attainment of the scientific degree of the Candidate of Law Sciences, speciality 12.00.01 – Theory and History of State and Law; History of Political and Legal Doctrine. – Ivan Franko National University of Lviv. – Lviv, 2011.

The Thesis is dedicated to the general theoretical analysis of problems of the forming and functioning of the mechanism of continental and common law legal sources cooperation. The paper reveals the peculiarities of international legal sources as well as national continental and common law legal sources; determines basic parameters of the mechanism of legal sources cooperation; determines peculiarities of the mechanism of national continental law legal sources cooperation, international and national continental law legal sources cooperation, national common law legal sources cooperation, international and national common law legal sources cooperation, legal sources cooperation in Ukraine.

The propositions concerning the including of the notion of system of legal sources into national legislation, concerning basic parameters of the mechanism of legal sources cooperation in Ukraine, concerning basic methods of legal sources relationships preservation within national legal sources system and prevention means of legal sources relationships dissolution are formulated.

Key words: continental law legal sources; common law legal sources; legal sources of Ukraine; mechanism of legal sources cooperation.

Підписано до друку 27.05.2011 р. Формат 60x90/16
Обсяг 0,9 авт. арк.
Тираж 100 прим. Папір офсетний.

Друк: ФОП Кундельський Г.Л.
79000, Львів, вул. Дорошенка, 14.
Свідоцтво держ. реєстру: серія В02 №076643.
Тел.: (032) 272 78 97; 096 270 6287.
e-mail: genaprint@mail.ru